

COORDONATE ALE REFORMEI EDUCAȚIONALE

AUTONOMIA UNIVERSITARĂ: DECLARAȚIE, DEZIDERAT SAU REALITATE

Gheorghe CIOCANU

Rectorul Universității de Stat din Moldova

The Lisbon Declaration of the European University Association (2007) sets out four areas that characterize a modern university and they are the organizational autonomy, financial autonomy, human resource autonomy and academic autonomy. Academic autonomy means freedom and responsibility of the University in developing its own programmes of studies, in defining the structure and content of the university curriculum, the responsibility of these programs quality assurance, the determination of the selection procedures of the future students.

University autonomy will allow to universities to develop partnerships with intern and extern socio-economic backgrounds and European universities and that will generate their penetration in to the European space of higher education and scientific research. University autonomy consists of the university community right to lead with other words autonomy must be balanced by a mechanism of accountability, supervision and sanction. University autonomy includes the dialogue and negotiations, but in the case of society democratization can appear the decentralization of the university educational system.

Accepting the fact that the university autonomy is a sensitive subject, it must become transparent in order to entrench its positions in the context of the university community.

Mai întâi de toate, aș dori să exprim câteva cuvinte de recunoștință echipei ziarului „Timpul” care atât de laconic, dar atât de pronunțat a redat esența întâlnirii Prim-ministrului Vlad Filat cu rectorii universităților. De fapt, anume această reflectare principială m-a determinat să-mi expun gândurile față de problema cardinală în evoluția unei instituții de învățământ superior: autonomia universitară. Mai ales, când au trecut 15 ani de la aprobarea Legii învățământului, 6 ani de la aprobarea Codului cu privire la știință și inovare, 5 ani de la implementarea Procesului de la Bologna, fiind în preajma apariției proiectului Codului educației... Și apoi e firesc să mai facem niște analize ale acestor reforme, care necesită monitorizare, responsabilitate, sinteză, iar pentru primii ani de implementare ar trebui să determinăm impactul și riscurile respective. Pe scurt, monitorizarea tuturor activităților supuse reformei pentru a verifica pe cât de corect „pășim cu dreptul” (deși sunt stângaci).

Nu este cazul să discutăm despre contribuția universităților ca cel mai important furnizor de cunoștințe necesare dezvoltării unei societăți bazate pe cunoaștere. Aceasta este o axiomă, iar relația de cooperare dintre stat și universitate se realizează prin formula autonomiei universitare. Și dacă amintim aici obiectivele Procesului de la Bologna cu toate declarațiile ulterioare referitoare la acest proces, vom observa că principiul fundamental al unei universități moderne este corelația dintre autonomia universitară și responsabilitatea publică. Prin Declarația de la Lisabona a Asociației Universităților Europene (2007) s-au stabilit patru domenii ce caracterizează o universitate modernă, și anume:

- autonomia organizațională, care înseamnă libertatea universității de a-și determina structura, forma de conducere și relațiile de subordonare și responsabilitate;
- autonomia financiară, care înseamnă libertatea universității de asigurare a veniturilor și de alocare a resurselor financiare, stabilirea taxelor de studii, taxelor de cazare în cămine, a taxelor la prestarea serviciilor, de finanțare și cofinanțare a cercetărilor universitare, de utilizare și depozitare a resurselor financiare, implicând proceduri proprii pentru gestiunea eficientă a lor;

- autonomia resurselor umane, care înseamnă libertatea universității de a recruta și a selecta resurse umane calificate, responsabilitatea încheierii contractelor de muncă, stabilirea nivelului salariilor, sporului la salariu în funcție de valoarea potențialului uman;
- autonomia academică, care înseamnă libertatea și responsabilitatea universității de a dezvolta programe proprii de studii, definirea structurii și a conținutului curriculumului universitar, responsabilitatea asigurării calității acestor programe, a cercetărilor universitare, determinarea procedurilor de selectare a viitorilor studenți.

Principiul fundamental pe care se bazează aceste patru domenii constă în faptul că autonomia universitară nu poate fi concepută fără responsabilitate publică. Din acest punct de vedere, autonomia universitară corelează direct cu selectarea, cultivarea, menținerea și stimularea valorilor academice și științifice, cu responsabilitatea Senatului universitar care trebuie să devină un adevărat conducător al instituției de învățământ superior. Senatul universitar este considerat Parlamentul universității, rectorul fiind obligat să promoveze deciziile Senatului, să monitorizeze implementarea lor, să depisteze eventualele riscuri (și chiar să le calculeze), să propună Senatului soluții pentru redresarea situațiilor apărute... În acest context, trebuie să avem o altă mentalitate.

Autonomia universitară va permite universităților și dezvoltarea parteneriatelor cu mediul socioeconomic intern și extern, cu mediul universitar european, parteneriate privind programele de învățământ, cât și programe de cercetare, astfel încât ele să devină parte a spațiului european al învățământului superior și al cercetării științifice.

Autonomia universitară constă în dreptul comunității universitare de a se conduce, de a-și exercita libertățile academice, științifice și financiare fără nici un fel de ingerințe ideologice, politice sau religioase. Toate aceste activități, mai ales calitatea învățământului superior, rămân în supravegherea Ministerului Educației și organelor respective de control. Deci, Senatul universitar și Ministerul Educației sunt obligate să influențeze în modul cel mai serios asupra tacticilor și strategiilor universitare în scopul minimizării riscurilor în evoluția universitară.

Altfel spus, autonomia trebuie să fie echilibrată de un mecanism de responsabilitate, supraveghere și sancționare. Iar atunci când vorbim despre responsabilitate, supraveghere și sancționare trebuie să recunoaștem că autonomia universitară este un subiect sensibil, care fără un control riguros, bine pus la punct, poate fi zguduită de fenomenele protecției și corupției în sistemul universitar.

Civilizația în evoluția sa nu poate evita organele ierarhic superioare (că altceva nu ne-a pus la dispoziție). Atunci apare problema cardinală, pe cât această birocrație (în sensul constructiv) este una civilizată? Mai mult, reformele cruciale mai depind de nivelul de democratizare a societății, de nivelul de civilizație a managerilor, a organelor abilitate de a percepe și a asimila efectele scontate.

Vorbind de autonomie la diferite niveluri universitare, ne confruntăm (când încercăm să promovăm această autonomie) cu situații conflictuale care simplu se definesc drept conflicte de interese. Fiecare profesor se străduie să demonstreze că disciplina sa este cea mai importantă în planul de învățământ, chiar dacă aceasta este în detrimentul competențelor profesionale. Fiecare universitate solicită cât mai multe alocații bugetare, dar lipsa transparenței în alocațiile bugetare pentru universități condiționează zvonuri dubioase. Sectorul socioeconomic nu investește nimic în sistemul educațional universitar, dar intenționează să aibă specialiști-absolvenți cât mai calificați. Volumul finanțării bugetare se majorează, dar nu se ia în calcul majorarea tarifelor la resursele termoelectrice. Noi, rectorii, înțelegem situația reală - criza profundă prin care trecem – și susținem întru totul promovarea reformelor democratice și a integrării europene. În același timp, ne întrebăm: de ce statul se implică integral în gestionarea mijloacelor speciale (veniturilor proprii)? Drept urmare, suntem limitați (ca să nu mă exprim altfel) în autonomia financiară și a celei universitare. Poate Universitatea Națională ar avea o autonomie reală, dacă s-ar include noțiunea respectivă în Codul educației?

În această ordine de idei, vom prezenta câteva exemple de „autonomie universitară” națională.

Mai întâi despre proiecte și granturi internaționale. Universitatea de Stat din Moldova se poate mândri cu acest segment de activitate. Prin concursuri internaționale stabilim parteneriate internaționale, avem tradiții (să lăsăm modestia la o parte), iar strategia noastră este de a selecta, a fortifica și a cofinanța un grup cât mai numeros de specialiști calificați în realizarea proiectelor internaționale. Obiectivele acestor proiecte țin, practic, de toate activitățile universitare: edificarea unei universități moderne, promovarea unei noi culturi organizaționale, inaugurarea unor centre educaționale și științifice, dotarea cu echipament și utilaj modern, efectuarea unor cercetări științifice cotate la nivel internațional și nu în ultimul rând, cultivarea unei noi mentalități și

culturi manageriale corelate cu calitatea tuturor activităților universitare. Repet, câștigăm prin concurs, cu antrenarea experților internaționali! După aceasta începe „valorificarea” națională a proiectelor internaționale: caietele de sarcini pentru licitații (descrierea ofertei), achiziții publice și desemnarea câștigătorilor. Însă drept rezultat nu câștigă **calitatea!** Implementarea și derularea oricărui proiect internațional este supravegheat și monitorizat de experți internaționali chiar și după finalizarea finanțării, mai ales impactul și durabilitatea proiectului. Și atunci când nici aici nu avem autonomie financiară (asupra banilor „străini”, dar câștigați prin efortul creierului nostru) ce imagine credeți că avem în fața partenerilor străini? În aceste condiții, cum putem explica situația coordonatorilor și executorilor proiectelor internaționale câștigate. Doar cu haz și cu necaz.

Alt exemplu. Am negociat cu o companie străină „XYZ” (respect etica!) un grant de 100 mii dolari SUA pentru inaugurarea unui centru educațional și științific cu elemente antreprenoriale care ar fi servit și ca bază practică pentru studenții noștri. Pentru aceasta trebuiau respectate unele condiții ale companiei cum ar fi: echipamentul și utilajul să fie procurate de la companie cu reducerile respective unui program academic și să fie asigurată publicitatea în timpul inaugurării și pe parcursul activității centrului. Însă legislația noastră (sau lipsa de autonomie asupra acestor bani „străini”) nu permite așa ceva. Iarși licitație, iarși plicuri (să nu credeți altceva – cu soluții la caietele de sarcini) și iarși fără **calitatea** echipamentului respectiv. Analizând legislația (care stipulează: nu aveți autonomie asupra banilor „străini!”), partenerul ne-a sugerat să cofinanțăm proiectul din mijloacele noastre speciale și – „promovați-vă interesul” care e tot al nostru. Dar mijloacele noastre speciale se și numesc speciale, deoarece servesc (până când?) ca un instrument special... Doar instituțiile private nu au astfel de probleme (ele, în general, nu au probleme în mica noastră țărișoară)! Poate e cazul să intervenim în Legea nr.96 din 13.04.2007 privind achizițiile publice, și anume, privind modificarea articolului 45!

Încă un exemplu, despre soldul universitar care provoacă „dureri de cap” tuturor managerilor universitari. Practic, nu-l putem evita și soldul trece dintr-un an financiar în celălalt, dar este blocat...

Un management universitar strategic și eficient presupune dinamism, flexibilitate și operativitate. Să încercăm a face o analiză a acestor momente. O nouă specialitate trebuie acceptată de Parlament, o nouă pres-tare de servicii – prin hotărâre de Guvern, taxă de studii la noua specialitate – prin hotărâre de Guvern, taxa de cazare în cămin se stabilește la începutul anului calendaristic tot prin hotărâre de Guvern... Vom adăuga că soldul universitar trezește nedumerirea organismelor financiare internaționale.

Luând în considerație cele relatate mai sus, un prim-pas spre o autonomie operativă ar fi următoarele modificări la Legea nr.847-XIII din 25 mai 1996 „Privind sistemul bugetar și procesul bugetar”, articolul (12) alineatul (3): „Nomenclatorul lucrărilor și serviciilor contra plată, efectuate și prestate de instituțiile publice, și mărirea taxelor la servicii, precum și modul și direcțiile de utilizare a mijloacelor speciale pe tipuri se aprobă de către organul ierarhic superior dacă actele...” (mai departe după text) și „strașnicul” articol 5 se exclude. Aceasta ar însemna că deciziile respective ale Senatului universitar pot fi coordonate doar cu Ministerul Educației. Primul pas, prima iterație și agenda Guvernului devine mai liberă, iar autonomia universitară își cimentează pozițiile. Ar dispărea o parte din „dureri”, am deveni gospodari, iar Senatul universitar – adevăratul conducător al instituției de învățământ superior.

Autonomia universitară include dialogul și negocierile, iar în cazul democratizării societății – și decentralizarea sistemului educațional universitar. În caz contrar, dacă nu vom negocia, nu vom iniția dialogul, încă mult timp vom rătăci prin mulțimea reformelor abstracte și superficiale. Aici amintesc un banc american. Un turist se apropie de un localnic și-l întreabă: în cât timp pot ajunge în localitatea A? Localnicul își vede de lucru și tace. Turistul repetă întrebarea, iar localnicul continuă să tacă. Turistul nedumerit se întoarce și pleacă. După trei minute localnicul îi strigă: vei ajunge într-o oră și zece minute. Turistul înfuriat exclamă: de ce n-ai răspuns de la bun început? Localnicul: nu ți-am știut viteza de mișcare, iar în aceste trei minute am calculat-o și ți-am oferit un răspuns corect! De 15 ani autonomia universitară este declarată în Legea învățământului, de 5 ani am aderat la Procesul de la Bologna... Care e „viteza” noastră, cine o calculează și când vom avea o autonomie reală?

Autonomia universitară mai are încă un aspect principial: autonomia internă corelată cu responsabilitatea internă a instituției de învățământ superior. Senatul Universității de Stat din Moldova a aprobat de la 01.01.10 un spor la salariu pentru intensitate și complexitate. Urmează, după evaluarea personalului didactico-științific, să aprobăm încă un spor la salariu (începând cu 01.09.10) pentru performanțe academice. Ambele aceste sporuri pot fi considerate ca elemente de autonomie a facultăților și chiar a catedrelor. De aceea, nu trebuie să funcționeze așa-numita lege „uravnilovka”, dacă instituția de învățământ urmează calea unor strategii și acțiuni progresiste și stimulative aprobate de Parlamentul ei – Senatul universitar.

Acceptând că autonomia universitară este un subiect sensibil, ea trebuie să devină și transparentă pentru a-și fortifica pozițiile în comunitatea universitară. În context, Universitatea de Stat din Moldova va forma un organ de audit intern financiar și material care metodologic își va coordona activitățile cu organele abilitate ierarhic superioare. Acest organ va desfășura o activitate independentă și va oferi conducerii analize, aprecieri, recomandări și comentarii referitor la activitățile examinate. Principalul obiectiv al acestui organ este de a asigura conducerea universității ca toate procedeele pe care le-a aplicat managementul universitar sunt corecte.

Lipsa unei reglementări legislative clare, care să definească și să delimiteze conceptul de autonomie universitară, determină existența unor neconcordanțe între aspectul principal și cel procedural al autonomiei. Nu avem un sistem clar structurat al criteriilor de ierarhizare a instituțiilor de învățământ superior în baza cărora să se diferențieze finanțarea universităților, iar veniturile proprii – mijloacele speciale – să nu afecteze alocările bugetare. Mai mult, alocările bugetare destinate pentru pregătirea unui fizician, informatician, chimist, biolog, inginer sunt mai costisitoare și trebuie să diferențieze față de alocările respective pentru pregătirea unor specialiști în domeniile socioumane (de exemplu, în raportul 1,5:1). Referitor la stabilirea sporurilor la salarii a personalului didactic și nedidactic din mijloace speciale, este responsabilă universitatea însăși prin deciziile respective ale Senatului universitar în baza unor criterii stimulative de performanță academică și profesională.

Din cele relatate mai sus rezultă că conceptul de autonomie este înțeles diferit de fiecare universitate, în funcție de propriile necesități, fără o colaborare între aceste instituții în definirea conceptului la nivel național, iar legea învățământului nu schițează clar acest punct de vedere. De aceea, propunem ca managerii universitari să conlucreze cu membrii grupurilor de lucru antrenați în pregătirea proiectului Codului educației în scopul elaborării conceptului autonomiei universitare, care să includă și autonomia financiară.

Am remarcat mai sus că reformele cruciale depind de nivelul de democratizare a societății. Întâlnirea Prim-ministrului Vlad Filat cu rectorii universităților poate servi ca un indicator de democratizare a societății noastre. Ascultându-ne atent, Prim-ministrul a remarcat: „Nu trebuie ca Ministerul Finanțelor să vă spună ce să faceți cu banii voștri...” Atunci, în trei secunde, am decis: „Bate fierul cât e cald” și am intervenit cu a doua propunere: a forma un grup de inițiativă din reprezentanții ministerelor Educației, Finanțelor, Economiei, Muncii și Protecției Sociale și universităților pentru a analiza actele normative în scopul elaborării conceptului de autonomie universitară.

Să analizăm (chiar dacă numai ipotetic!) unele aplicații ale autonomiei financiare. Deci, mijloacele speciale sunt gestionate de conducătorul instituției de învățământ superior – Senatul universitar! O parte din aceste mijloace speciale se transferă la o bancă sub forma de depozit. Dispare soldul universitar, cresc procentele și acumulăm o sumă care poate fi utilizată în scopul susținerii științei universitare sau altor necesități prioritare. Știința universitară (deși unii nu o observă nici în actele normative) este nu numai o resursă inepuizabilă de noi cunoștințe, dar poate deveni și o resursă considerabilă financiară. Putem continua aplicațiile, dar cred că am menționat principalul. Se vorbește că o fi existat așa ceva, dar puțini cunosc cum se foloseau „procentele”.

Vom menționa încă o remarcă originală și foarte rafinată a Prim-ministrului: antreprenoriatul... Ne place sau nu, însă cultura antreprenorială și acțiunile antreprenoriale devin o sursă nouă pentru mijloacele speciale universitare. Această cultură poartă amprentele inovației și transferului tehnologic care încurajează crearea companiilor-satelit, a parcurilor tehnologice și care sunt forme veritabile ale antreprenoriatului academic. Apreciind înalt această remarcă, trebuie să constatăm că acțiunile antreprenoriale corelează direct cu autonomia financiară.

Asumându-mi integral responsabilitatea, aș vrea să consider acest material o sinteză a discuțiilor avute în cadrul ședinței Consiliului rectorilor din 12.02.10. Mai ales că am sesizat și o poziție constructivă a reprezentanților ministerelor Educației și Finanțelor în armonizarea legislației referitor la autonomia universitară. Consiliul rectorilor nu poate evita dialogul, discuțiile, inițiativele și acțiunile în promovarea autonomiei universitare. Nu are dreptul moral să stea într-o parte, altfel va fi aruncat în altă parte.

P.S. Deși unele idei, sugestii și soluții se regăsesc printre rânduri, încă o dată m-am convins că corectitudinea și intervenția constructivă a organelor mass-media te face mai cult, mai civilizată, numai dacă Dumnezeu te-a înzestrat cu ceva... Mulțumesc tuturor și pentru toate.